

Nemoj nikad zaboraviti da smo povezani, Stjepan Lice, *U gnezdu pet ptića*, prof. dr. sc. dominikanac Marijan Jurčević, *Biće horizonta*, don Anton Šuljić, *Studiozni improvizator i nadahnuti pjesnik*, dr. sc. Marija Riman, *Učenik Kamila Kolba*, dr. fra Bernardin Škunca, *Bibličar – umjetnik, teolog – umjetnik*, Marija Pepelko i Silvija Lučevnjak, *60-godišnje sebedarje*, Marija Mirković, prof., *Kako iz poznatoga isčitati ključno*, Ivica Domaćinović, *Krasan, Krčan, Krščan!*, prof. dr. Vlado Šakić, *Dobitnik nagrade Annales Pilar*, Krsto Papić, *Naš život vezuje uz Evandjelje*, Marija Barbarić Fanuko, *Sveto prijateljstvo*, Ljiljana Bunjevac Filipović, *Osjetiti Božju blizinu*.

Već samo citirani sadržaji naslova nasdave govore o velikom bogatstvu djela fra Duda na koje su se referirali sudionici ovog novinskog priloga. Njegovo djelovanje u pokoncilsko vrijeme i njegov pristup obradi franjevačkih tema prvenstveno su živi primjer kako se teološka misao pretače iz riječi u djelo. Čitav svoj svećenički život, od djetinjih dana kada su članovi franjevačke provincije otkrili njegov talenat i podržali njegov rad, skromno je skrbio o duhovnim potrebama svojih sugrađana. Njegove propovijedi uvijek predstavljaju intelektualni izazov za pojedinca kao polazište za razmišljanja o vlastitu životu i zbilji, ali isto tako su i moralni korektiv čitavog društva. Svoju predanost svome pozivu i njegovim potrebama najbolje ocrta njegov citat a tiče se izdanja Biblije iz 1968. godine: "Oko godine 1965. sa svih su se strana u nas čuli glasovi koji su govorili o potrebi Biblije. I sam sam osjećao potrebu novog prijevoda, ali ni najmanje da bih ja u njemu sudjelovao. I tu sam se

našao odjednom u poslu. Naprosto, valjalo je prihvatiti se. U ono vrijeme rekao je Tomislav Ladan u jednom važnom razgovoru: Ima trenutaka i prilika kada se ne pita jesmo li sposobni, nego moramo li. A onda treba pregnuti da načinimo kako valja."

Uzimajući u obzir rad fra Bonaventure kao vrsnog teologa, bibličara, prevoditelja, pisca i skladatelja, pokazuje se njegov pozamašan, kapitalan doprinos obogaćivanju hrvatske kulture. Sadržaj ovog opsežnog novinskog priloga, nažalost, nije od trajne uporabne vrijednosti, jer, radi se ipak, o novinskom papiru, neuvezenoj i neukoričenoj ediciji, koja se lako zagubi te brzo uništava u praksi. Stoga osvrt na životno djelo fra Bonaventure Duda zaslužuje biti objavljen u nekom trajnijem, književnom obliku.

Hana LENCOVIĆ, prof.

Ivan Devčić, Filozofija povijesti i kulture Nikolaja A. Berdjajeva,

Glas koncila, Zagreb, 2010., 383 str.

Najnovija knjiga Ivana Devčića, "Filozofija povijesti i kulture Nikolaja A. Berdjajeva", objavljena u renomiranoj izdavačkoj kući "Glas koncila", plod je ne samo autorovog dugogodišnjeg bavljenja filozofijskom misli jednog od najkompletnijih ruskih i europskih personalista, nego i potvrda njegove trajne zaokupljenosti ruskim filozofom. Poznavateljima djela Ivana Devčića zasigurno je poznata njegova knjiga "Osmi dan stvaranja. Filozofija stvaralaštva N. Berdjajeva", koja je objavljena 1999. godine i u recentnim prikazima ocjenjena i vrednovana kao prva cjelovita

studija o ovom ruskom mislitelju na našim prostorima. Stoga nam se nameće pitanje: što je inspiriralo I. Devčića da ruskom filozofu posveti novu knjigu? Odgovor nam daje sam autor u predgovoru knjizi istaknuvši kao odlučujući poticaj bogatstvo, proročku snagu i svježinu Berdjajevljeve misli “kojoj kao da protok vremena ne može nauditi”.(6)

Mi bismo tome mogli dodati, da Berdjajevljevoj filozofiji protok vremena ne samo ne može nauditi, nego autor izborom tema i načinom njihova prikaza uvjerljivo pokazuje i dokazuje njezinu aktualnost i za naše vrijeme. Ruski filozof promišlja smisao povijesti, demokraciju, odnos kulture i civilizacije, odnos vječnosti i vremena, narav tehnike.

Knjiga obuhvaća deset studija, tj. radove koje je autor objavio u raznim znanstvenim i stručnim časopisima, kao i pogovore Berdjajevljevim knjigama objavljenim u hrvatskom prijevodu i to u zadnjih desetak godina, osim prve (objavljene 1982. godine) koja je prema riječima samog autora stavljena na prvo mjesto ne samo zato što je vremenski najstarija nego stoga što tematski sadrži i povezuje studije koje slijede. Već iz toga moguće je zaključiti da Berdjajev svim temama pristupa iz motrišta osobe.

U prvoj studiji, naslovljenoj “Personalizam Nikolaja Berdjajeva”, autorova je nakana pokazati u čemu se sastoji ne samo aktualnost već i originalnost Berdjajevljeve filozofijske misli. Stoga ne čudi da on Berdjajeva ne traži u kontekstu ni ruskog ni europskog personalizma, nego mu je nakana “dati skicu Berdjajevljeva personalizma ka-

kav je u sebi”.(7) . S tom namjerom Devčić najprije daje kratki prikaz načina na koji se ruski filozof u prvom razdoblju uključuje u raspravu i borbu između narodnjaka i marksista, a potom slijedi prikaz načina na koji ruski filozof postajući “svjestan tragične sudbine čovjeka pojedinca u svijetu” razvija svoju ideju osobe kao jedinstvene, nepovnljive, a u “trenutku općeg revolucionarnog niveliranja svih razlika i nejednakosti” u vrijeme Ruske revolucije, razvija ideju “duhovne aristokracije” koja uključuje kako božansko podrijetlo čovjeka tako i njegovo stvaralaštvo i odnos prema Transcendenciji. Berdjajev se neumorno zalagao afirmaciju osobe u njezinoj posebnosti i originalnosti. U tom smislu valja shvatiti i njegovo isticanje duhovne nejednakosti ili drugosti – a to je upravo osoba. Upravo u ime metafizičke ideje osobe ruski filozof podvrgava kritici europski racionalizam i razne teorije društva kojima predbacuje da “griješe protiv drugosti, tj. osobe”. (19)

U studiji naslovljenoj “Berdjajevljeva kritika demokracije” autor na sustavan način promišlja razloge koji su opredijelili ruskog filozofa da ne prihvati bezrezervno demokraciju i njezine principe. I ovdje do izražaja dolazi personalističko motrište iz kojega Berdjajev uočava brojne nedostatke i slabosti demokracije kao što su njezin formalizam, sekularni karakter, skepticizam, relativizam, optimizam, racionalizam, formalno besadržajno i negativno shvaćanje slobode, davanje prednosti kvantiteti nad kvalitetom, apsolutiziranje volje većine, isključiva briga oko procedure uz istovremeno zanemarivanja sadržaja. Analizom glavnih težišta Berdjajevljeve kritike demokracije Devčić omogućuje čitatelju ja-

sno uočiti polazište Berdjajevljeve kritike a ono "nije političko, nego duhovno-religiozno", (51) jer je ruski filozof "uvjeren kako se duboka, trajna i istinska preobrazba ljudskog društva može dogoditi samo vraćanjem čovjeka i čovječanstva svojim duhovnim i religioznim izvorima". (53) U Berdjajevljevom isticanju aksiološkog i epistemološkog deficita demokracije naš autor prepoznaje "ono trajno i neprolazno u njegovoj kritici". (55)

U studiji "Berdjajevljeva filozofija vremena" Devčić pruža rekonstrukciju Berdjajevljevog shvaćanja vremena iz metafizičke, egzistencijalne i gnoseloške perspektive, obrazlažući zbog čega je Berdjajevu najvažniji metafizički pogled na vrijeme. Autor pokazuje na koji način ruski filozof odgovarajući na upit što je vrijeme, ima li samo fenomenološko značenje ili je ono povezano s metafizičkom biti bića, promišlja odnos vremena i vječnosti. Devčić skreće pozornost na to da ruski filozof u nakani razriješiti dileme koje se javljaju s tim u svezi uvodi razliku između dobrog i lošeg, istinitog i neistinitog, dubinskog i izopačenog vremena, čija se bitna razlika očituje u tome "što je prvo u vječnosti, a drugo izvan nje". (61) Posebnu pozornost posvećuje Berdjajevljevoj intuiciji prema kojoj se vrijeme nalazi u samoj vječnosti i obrnuto. Autorove analize pokazuju na koji se način Berdjajev svojim shvaćanjem vremena suprotstavlja svim filozofskim učenjima koja odvajaju vrijeme i vječnost, te kakve to posljedice ima za shvaćanje povijesti. U dijelu u kojemu analizira Berdjajevljevo shvaćanje vremena iz egzistencijalnog motrišta posebnu pozornost autor posvećuje Berdjajevljevoj analizi egzisten-

cijalnog paradoksa vremena, te triju egzistencijalnih razina tj. dimanzija vremena: povijesne, kozmičke, egzistencijalne, te njihovom značenju za čovjeka.

Tri studije u ovoj knjizi: "Filozofija povijesti Nikolaja A. Berdjajeva" i "Suvremeni čovjek između straha i nade. Uz Berdjajevljevu knjigu "Sudbina čovjeka u suvremenom svijetu", "Kraj povijesti – Berdjajev u sučeljavanju s Fukuyamom", kako tu sugeriraju naslovi, posvećene su Berdjajevljevoj filozofiji povijesti, tj. njegovom nastojanju da dade odgovor na "pitanje o smislu 'povijesnoga'". (84) S tom nakanom "Berdjajev je razvio svoju filozofiju povijesti koja obuhvaća gnoseologiju i metafiziku povijesti, njezinu spoznajnu teoriju i konstitutivna načela...". (83) I ovdje do izražaja dolazi Berdjajevljev personalizam. Za ruskog filozofa kao ključno nameće se pitanje kako se čovjek treba odnositi prema povijesti. Pored tema kao što su sudbina židovstva u svjetskoj povijesti, uloga kršćanstva u svjetskoj povijesti, neuspjeh renesanse kao epohe preporoda, kritika ideje progressa, jedna od velikih tema Berdjajevljeve filozofije povijesti, jest tema odnosa osobe i povijesti. U načinu na koji Berdjajev pristupa promišljanju odnosa osobe i povijesti autor uočava da se ruski filozof suprotstavlja svakoj sakralizaciji povijesti, no s druge strane neprihvatljiv mu je bijeg od nje u prošlost ili budućnost. Zauzima se za prihvaćanje povijesti na nutarnji način i aktivno sudjelovanje čovjeka u njoj a "takav unutarnji i aktivni odnos prema povijesti Berdjajev naziva stvaralaštvom". (121)

Autor prati Berdjajevljeve analize povijesnih epoha u svjetlu konstitutivnih načela za povijesno (mesijansko načelo, načelo

koje određuje odnos vremena i vječnosti, značenje eshatologije, sloboda), te pokazuje kako ga one navode na zaključak o neuspjehu povijesti kao posljedici zanemarivanja jednog ili više metafizičkih konstitutivnih načela za povijesno.

U završnom osvrtu naš autor izdvaja one Berdjajeve teze koje njegov pristup čine originalnim, a kao posebice originalnu Devčić izdvaja Berdjajevljevu kritiku ideje progresa, koju ruski filozof odbacuje kao neprihvatljivu “jer je njezina priroda takva da činim nemogućim razrješenje životnih patnji, tragičnih proturječja i konfliktata za čitav ljudski rod.” (118)

Kao što sugerira i sam naslov članka “Kraj povijesti – Berdjajev versus Fukuyama”, autor u ovom dijelu konfrontira dva radikalno suprotstavljena shvaćanja povijesti – imanentističko, F. Fukuyame i metafizičko-religiozno, N. Berdjajeva.

Posebnu pozornost zavrjeđuje autorovo nastojanje da rekonstruira kritiku Fukuyaminih teza iz Berdjajevljeve perspektive, koju nastoji “iščitati” iz onoga što je ruski filozof “mislio i napisao o stvarnostima na kojima Fukuyama temelji svoju koncepciju povijesti”, a to su demokracija, znanost, povijesni progres, te poimanje “kraja povijesti”. Usporedbom njihovih pogleda na demokraciju i liberalizam, isticanjem razlika u shvaćanju znanosti, interpretaciji Hegelove figure “sluga-gospodar”, shvaćanju ideje progresa, autor pokazuje u čemu se sastoje radikalne suprotnosti između Berdjajevljeva i Fukuyamina shvaćanja povijesti, te zaključuje kako Berdjajev “Fukuyamino shvaćanje povijesti zacijelo ne bi smatrao filozofijom povijesti nego, možda, nekom vrstom znanosti o povijesti s njoj

svojtvenim historicizmom koji je izgubio svaku dublju vezu s tajnom povijesnoga”. (177)

U studiji “Filozofija kulture N. A. Berdjajeva” autor prati način na koji ruski filozof razvija svoje shvaćanje kulture polazeći od ideje stvaralaštva kao bitne pretpostavke. Kultura je za ruskog mislitelja plod neuspjeha stvaralaštva, točnije ona “nije ni potpuno ostvarenje stvaralačkog čina ni njegov poptuni neuspjeh, nego upravo njegova simbolička realizacija”. Stoga “postoji vječno nezadovoljstvo njome” i pokušaj da se ona prevlada. Jedan od načina njena prevladavanja jest civilizacija. Autorovu posebnu pozornost privlači Berdjajevljeva teza prema kojoj su kultura i civilizacija čovjekov usud. “To znači da je njihova pojava nerazdvojivo povezana s postojanjem čovjeka u ovome svijetu koji je, prema njemu, pali i čovjeku strani svijet. Zbog toga se čovjek s takvim svijetom ne može pomiriti, pa ga pokušava prilagoditi sebi i tako se u njemu udomiti, ali ga također nastoji transcendirati i uzdići se prema drukčijem svijetu, prema Božjem kraljevstvu, koje osjeća kao svoju vlastitu domovinu. Plod je prvog nastojanja civilizacija, a drugoga kultura”. (221-222.) S tim u svezi autor čini razvidnim Berdjajevljevo utemeljenje razlikovanja između civilizacije i kulture. Od mnogih razlika izdvojit ćemo onu koja slijedi iz njihova različitog odnosa prema osobi. Kultura je povezana s osobom, s čovjekovim stvaralačkim činom, ona čuva kontinuitet, (tehnička) civilizacija pak obezličuje, ne mari za pokoljenja. Rješenje krize kulture i civilizacije ruski filozof “vidi u jačanju religiozne komponente u kulturi, u vraćanju kulture njezinu izvoru”. (228)

U studiji naslovljenoj “Oswald Spengler i Nikolaj Berdjajev – dva divergentna i komplementarna pogleda na tehniku”, autor predstavlja razlike ali i podudarne točke u shvaćanju tehnike ove dvojice mislitelja. Autor divergentnost ponajprije otkriva u njihovim polazištima i pristupu, naime Spengler gleda na tehniku s motrišta biologizma i animalizma, za razliku od Berdjajeva koji tehnici prilazi iz motrišta duha i slobode. To onda ima kao posljedicu različitost u shvaćanju tehnike. Dok je za Spenglera tehnika “istovjetna s životnom borbom i grabežom bez milosrđa”, za Berdjajeva ona je istovjetna sa “slobodnim čovjekovim stvaralaštvom”. (243-244) Podudarnost autor vidi u njihovoj prosudbi posljedica koje tehnika ima za čovjeka, no odmah dodaje kako se to ne odnosi na samo shvaćanje čovjeka jer je za Spenglera čovjek “poglavito grabežljiva zvijer”, a za Berdjajeva “slika Božja”. Autor također drži mogućim govoriti o “hipotetičkoj podudarnosti I u predviđanju konačnog raspleta tehničke civilizacije”. Dok prema Spengleru čovjeku prijete nužna propast, za Berdjajeva “propast je također neizbježna, ali samo u slučaju da se čovjek ne promijeni”, a to znači da za ruskog filozofa budućnost tehničke civilizacije ovisi prvenstveno o čovjekovim moralnim i religioznim stavovima, tj. o naporu njegova duha.

Slijedi studija naslovljena “Dostojevski u očima Berdjajeva” u kojoj autor izlaže i promišlja Berdjajevljeve “ključeve”, odnosno tri “načina čitanja” Dostojevskog koji se, prema autoru, mogu označiti kao “pneumatološki”, “ideološki” i “komparativni” način. Na tragu Berdjajevljeve interpretacije Dostojevskog autor se usredotočuje na

temu čovjeka i njegove sudbine kao središnju temu, a Berdjajevljevo tumačenje *Legende o velikom inkvizitoru* izlaže na način da jasnim postaju razlozi koji su ruskog filozofa naveli da u njoj vidi najviši domet u stvaralaštvu Dostojevskog. Autor ukazuje i na neke “nedostatnosti i nedoumice”, odnosno “ključne neuralgične točke” u samoj Berdjajevljevoj interpretaciji Dostojevskog. Pritom ukazuje i na recepciju Berdjajevljeve interpretacije ruskog pisca u Nikole Miloševića, kao i na Kriblovu kritiku Miloševićevih kritika Berdjajevljevih interpretacija Dostojevskog.

U studiji naslovljenoj “Presjek Berdjajevljeve misli pod vidom osobne i društvene dimenzije grijeha”, ako nam to sugerira već i sam naslov, autor iščitava Berdjajevljevu filozofiju s motrišta osobne i društvene dimenzije grijeha. Pritom autor ističe kako u misli ruskog filozofa ne nalazimo sustavnu raspravu o grijehu u klasičnom smislu riječi, te ukazuje na to da je Berdjajevljev govor o grijehu implicitan. On ga otkriva u Berdjajevljevom promišljanju o palom i idealnom stanju svijeta i čovjeka. Autor ukazuje na “objektivaciju” kao sinonim za “grijeh”, dok je stvaralačko nemirenje s objektivacijom sinonim za vrlinu.

Sažimajući sve do sada rečeno možemo reći da nam autor u ovoj knjizi otkriva Berdjajeva kao izvornog mislitelja koji je svojim promišljanjem smisla povijesti, odnosa vremena i vječnosti, kulture i civilizacije, naravi tehnike itekako aktualan i poticajan i za nas danas. Ova će knjiga zacijelo privući pozornost čitatelja ne samo zbog tema i načina njihove obrade, već i zbog jasnog jezika i lijepog stila kojim je pisana.

Izv. prof. dr. sc. Iris TIČAC